

BIBLIJA U SVJETLU ARHEOLOŠKIH NALAZA

Dr. Janko OBERSKI

Iz čitavog Sv. pisma St. i N. zavjeta razabire se da je Palestina bila glavno pozorište biblijskih povijesnih događaja, a napose novoza-vjetne biblijske povijesti koju ispunja život i djelovanja Spasitelja Isusa Krista, po kome je dobila posebno ime »Sveta zemlja«. Stoga je razumljivo, čim su nastupile za kršćanstvo povoljnije prilike za vrije-me cara Konstantina Velikoga koji je milanskim ediktom g. 313. pro-glasio za kršćanstvo slobodu vjeroispovijedanja, da je među kršćani-ma nastao velik interes za Palestinu. To potvrđuju razni putopisi što se pojavljuju od 4. stoljeća poslije Krista, sastavljeni od hodočasnika, koje je ona privlačila, da dadu oduška svome poštovanju prema sve-tim povijesnim događajima ljudskog spasenja, o kojima nas izvješćuje Sv. pismo. Tako n. pr.:

Itinerarium Burdigalense (333);

Peregrinatio Egeriae (između 5—6. st.);

De locis sanctis (670);

Onomasticon (od Eusebija Cesarejskog — 339);

De mensuris et ponderibus (od sv. Epifanija iz Salamine — 403).

Poslije svršetka križarskih vojna, uslijed sve brojnijih hodočašća u Palestinu, pojavljuju se zanimljivi stručni putopisi o Svetoj zemlji, što su ih napisali: dominikanac Feliks Schmid (1480-1483), liječnik Leonard Rauchwolff (1575), Ivan Zuallart (1586), Petar della Valle (1650), Henrik Maundrell (1703), biskup Pockock (1738). Tijekom vre-mena počinju se pojavljivati specijalne književne studije o fauni, flori, klimi i folkloru Palestine, te o zapažanju vanjskih povijesnih spomeni-ka Palestine. Studije ove vrsti određuju pomalo pravac razvitku poseb-ne sistematske nauke, biblijske arheologije. Tako na primjer: Arius Montanus, *Antiquitates Judaicae* (1593); Adrian Reland, *Palestina ex monumentis illustrata* (1709), naročito: Ugolini, *Thesaurus antiquita-tum sacrarum* (1744-1769) u 34 sveska.¹ Ta su djela dala poticaj za raz-vitak posebne naučne struke biblijske arheologije. Budući pak da je tijekom prošloga stoljeća sve jače dolazila do izražaja struja liberal-nog racionalizma s tendencijom da Bibliju prikaže kao mitološku zbir-

1. KALT EDMUNT, *Biblische Archäologie*², Freiburg in Breisgau 1934, str. 1—2; ROLLA ARMANDO, *La Bibbia di fronte alle ultime scoperte*, Roma 1957, str. 1—3.

ku, ta je struja izazvala ozbiljnu reakciju, kojoj je bila svrha na temelju stvarnih arheoloških nalaza utvrditi nepobitnu historijsku istinitost biblijskih događaja. Ali, pošto bi cjelovit prikaz tih rezultata dosadašnjih istraživanja stručnjaka biblijske arheologije zahtijevao opširnu naučnu studiju, u ovom ćemo se prikazu ograničiti samo na neke najvažnije činjenice tih naučnih istraživanja, što potvrđuju neospornu istinitost biblijskih povijesnih događaja.

1. Počeci biblijskih arheoloških istraživanja

G. 1838. dali su Amerikanci: teolog Edvard Robinson i njegov prijatelj Eli Smith poticaj za točnije istraživanje i naučno proučavanje biblijskih gradova, kojih je tijekom povijesnih zbivanja nestalo. Budući da su oni obojica bili dobri poznavaoči semitskih jezika, to im je pomoglo proučavanje napisa povijesnih spomenika. Njihovom zaslugom osnovana su istraživalačka naučna društva:

Palestine Exploration Fund (1865);

American Palestine Exploration Society (1870).

Osim toga g. 1865. bilo je osnovano na poticaj Ch. Wilsona, Cl. Condera i vojvode Kitchenera društvo: English Palestine Exploration Fund, koje je poduzelo nekoliko uspješnih arheoloških iskapanja u Palestini sa zapadne strane Jordana (1872-1878).

Ali rezultati arheoloških istraživanja ovih društava bili su dosta skromni, jer nijesu imala dovoljno tehničkog iskustva za taj posao.²

Jači poticaj za usavršavanje arheoloških istraživanja u Palestini dao je nalaz francuskog stručnjaka Clermonta Ganneau. On je u Jerusalemu otkrio na jednom kamenu, ugrađenom u zidu, grčki napis Heroda Velikog o zabrani pristupa poganima u predvorje hrama, o čemu nalazimo spomen u Djelima apostolskim (21,28-29), gdje se govori o tom, kako je sv. Pavao apostol uveo u taj prostor Trofima iz Efeza, i time povrijedio Herodovu naredbu o zabrani pristupa inovjeraca u taj prostor.

Dvije godine poslije toga (1873) isti je francuski učenjak dopremio u francuski muzej u Louvreu spomen-stup moapskoga kralja Meše koji se spominje u II Kralj. (3,4 i sl.). Na tom stupu zabilježene su borbe kralja Meše s izraelskim kraljevima dinastije Omerida. Taj je stup otkriven u Dibonu u Transjordaniji. Premda su taj stup Arapi razbili na komade, Chermont Ganneau uspio ga je rekonstruirati, otkupivši komade za skupe novce.³

G. 1880. pronađen je dragocjeni nalaz iz vremena judejskoga kralja Ezekije, nazvan »Inscriptio Siloe«, s navodima o prokopu, što ga je taj kralj dao načiniti preko brda Ofela (II Kralj. 20,20).⁴

Konačno odlučni poticaj za razvitak sistematske biblijske arheologije dao je engleski arheološki stručnjak W. M. Flinders Petrie koji

2. PRITCHARD B. JAMES, *Die Archäologie des A. Testaments*, RVA Wiesbaden, str. 50, 69—71.

3. Isti str. 50—51.

4. Isti str. 51.

se najprije (od 1880) bavio proučavanjem egipatskih piramida, te je naučno usavršio rezultate svoga predšasnika Piazzia Smytha u pogledu točnosti njihova mjerenja. U mjesecu pak ožujku 1890. zaputio se taj učenjak u Palestinu, da tamo nastavi svoje proučavanje biblijske povijesti, potpomognut od engleskog društva »Palestine Exploration Fund«. Njemu se nakon tri godine pridružio F. Bliss. — Flinders Petrie započeo je arheološka iskapanja najprije kod mjesta Lahiš, nekadašnjeg Eglona, udaljenog 16 milja istočno od Gaze. Prigodom iskapanja brežuljka Tell-el-Hesi u južnoj Judeji pronađeni su slojevi keramike u razmaku od 1000 godina, a među njima jedna glinena ploča u veličini $2 \times 2\frac{1}{2}$ palca sa 26 redaka klinovitog pisma na mjestu nekadašnjega grada Lahiša, koja potječe iz 14. stoljeća pr. Kr., te se na njoj spominje ime egipatskog faraona Ehnatona, a to je promijenjeno ime faraona Amenhotepa IV (1375-58). Nedaleko Lahiša u Tell-Hessy pronađen je također jedan prsten s hetejskim napisom iz 15. st. pr. Kr. To je bio poticaj da su biblijski stručnjaci počeli posebno proučavati povijest Heteja.⁵

2. Biblija i Heteji

Među biblijskim podacima o porijeklu Heteja nalazimo u Gen. 10,15 ime Heta, Kanaanova sina, kao praoca velikog naroda Heteja. Već u vrijeme Abrahamovo bili su Heteji veoma rašireni po Palestini. Abraham kupuje od Hetejina Afrona zemljište za grobnicu svoje žene Sare i određuje da i on sam bude tu pokopan. To je bilo u mjestu Kirijat-Arbe, koje se kasnije prozvalo Hebron, a nalazi se oko 36 km južno od Jerusalema, i danas mu je ime Medinet-el-Halil, što znači: Grad prijatelja (Božjeg), tj. Abrahama. (Gen 23,2-25). Na više mjesta spominju se u Bibliji Heteji, kao stanovnici Palestine, pomiješani s drugim narodima (Gen 15,19; 25,6; 26,34; 49,29-32). U doba kralja Davida Hetejin Urija (II Sam 11,3-21). U vrijeme kralja Salomona bilo je među njegovim ženama Hetitkinja (I Kralj 11,1), a i među trgovcima bilo je u njegovo vrijeme Hetita (I Kralj 10,29). Dalje se spominju hetitski kraljevi kao neprijatelji Egipta (II Kralj 7,6; II Dnev 1,17; 8,7; Ezek 16,3).

Povijest Hetita znatno je osvijetljena arheološkim istraživanjima koja su započela u današnjem Boghazköju g. 1834 u sredini Male Azije na području današnje Turske, a nastavila se g. 1905-1907. pod vodstvom arheologa Huga Wicklera i Macridi Beja i dalje g. 1911-1912. Tu su otkriveni tragovi nekadašnjega glavnoga grada kraljevstva Heteja, nazvanog Hatusaš, čija povijest siže do 2000 godina pr. Kr. Pored reljefnih spomenika, koji predočuju rasni tip maloazijskog prastanovništva s karakterističnim natrag potisnutim čelom i zavnutim nosom, kakav se primjećuje i među današnjim ostacima tih stanovnika, te odaje pripadnost indoevropske rase, pronađeno je na tom mjestu mnoštvo arheoloških kulturnih spomenika, ispisanih prahetitskim, hetitskim, hurijskim, luvijskim i balajskim pismom na 8 jezika, a osim toga klino-

5. Isti str. 17—19.

vitim pismom na asirskom i akadijskom jeziku, koji se odnose na međunarodne državne ugovore.

Povrh toga otkriveni su također ostaci hetejskog hieroglifskog pisma. Zanimljivo je da se prigodom navale 4 tuđih kraljeva na kraljeve Sodome, Gomore, Senaaba, Seboima i Segora spominje Tideal kao kralj naroda (melek goim), što Vg transkribira Thadal, a LXX Thargal, koje ime etimološki upućuje na hetitsko ime kralja Tudhalia, a to je jedan od hetitskih kraljeva Thudhaliaš I, koji je bio suvremenik babilonskoga kralja Hammurabija nekako sredinom 20. stljeća pr. Kr. (Gen. 14,2.9). U popisu vazala, koji plaćaju danak egipatskom faraonu Thutmosisu III, spominje se hetitski kralj Tudaliaš II (oko 1450 pr. Kr). Za Tudhaliaša pak IV (1260-1230) i za njegova nasljednika Arnumvandaša III prijete Egipćanima sjevernoprimorskih naroda. U Bibliji (II Kralj 7,6; II Dnev. 1,17; 8,7; Ezek 16,3), spominju se hetitski kraljevi kao neprijatelji Egipćana.⁶

3. Biblijski potop u svjetlu arheoloških nalaza

Arheolog Georg Smith pronašao je prigodom arheoloških iskanja na mjestu nekadašnjega grada Ninive g. 1872. glinene pločice ispisane klinovitim pismom, gdje se spominje da se na brdu Nisir zaustavila jedna lađa iz koje je bio pušten golub, ali se on povratio, jer nije našao vani mjesta, gdje bi mogao sjesti. Iste godine pronašao je Georg Smith i među babilonskim iskopinama glinene pločice na kojima se spominje potop. Osim toga, kasnijim proučavanjem glinenih pločica sa klinovitim pismom otkriven je tekst Gilgameš eposa u kom se opširno govori o katastrofi potopa. Istina, taj opis ima mitološki karakter, koji se znatno razlikuje od jednostavnog biblijskog izvještaja o potopu (Gen 7,1-24), ali ipak nema sumnje o njegovoj stvarno historijskoj pozadini. Opisi katastrofe potopa pronađeni su također na području nekadašnjih gradova Assura, Nipura, Kiša, Ura i Sipara, pa čak i na području nekada hetitskoga glavnoga grada Hatušaša. Napokon ostaci Gilgameš eposa (40 redaka) o potopu pronađeni su g. 1939. proučavanjem iskopina na području nekadašnjega grada Megiddo u Palestini. Osim toga prigodom iskapanja kod nekadašnjega grada Ura u Babiloniji pronašao je čuveni arheolog Leonard Woolley g. 1933. naslage taloga i mulja u dubini od 2,70 — 3,50 m, koje odaju tragove potopa. Ispod te naslage opet su pronađene glinene opeke, ostaci razbijenog glinenog posuđa, pepela, kamenog oruđa i tragovi korijenja trstike. Očevidno je dakle, da je ispod spomenute naslage mulja postojalo prije katastrofe potopa naselje ljudi.

Predaja o potopu sačuvana je također, iako u mitološkom obliku, ne samo kod Babilonaca, nego i kod Kineza, južnoameričkih Indijanaca, stanovnika otoka Južnog mora, a u grčkoj mitologiji u priči o Deukalionu i Pyrrhi koji su se spasili od potopa u lađi, što ju im je sagrađio Prometej.⁷

6. HANS JOCHEN GAMM, *Sachkunde zur biblischen Geschichte*, München 1965, str. 106.

7. ROLAND DE VAUX, *Le hébraïsches Patriarchen*, Patmos-Verlag, Düsseldorf 1961, str. 10—12.

4. Babilonska kula (Gen 11,1-9)

Dok su sredinom 19. stoljeća i u njegovoj drugoj polovici Franz Delitsch i njegovi sin Friedrich izazvali oštru Babel-Bibel i Bibel-Babel polemiku, osporavajući historijski ugled Biblije, dotle su ugledni arheološki stručnjaci Englezi: Loftus, Taylor, Rawlinson (1851-1854), zatim Francuzi: Fresnel, Oppert, Rassam (1881) i Nijemac Scheil (1895) brizno proučavali iskopine na tlu babilonske kule. Istraživanja je nastavio Coldewey 1899-1917, koji je otkrio temelje babilonske kule, a iz pronađenih glinenih pločica ispisanih klinovitim pismom otkrivene su dimenzije i detaljni oblici te kule. Iz podataka što ih navodi Hartmut Schmökel, a citira ga Hans Jochen Gamm, otkriveno je da je babilonska kula bila sagrađena na kvadratičnom temelju, a imala je 5 katova. Dimenzije pojedinih katova bile su ove: najdonji 50m dužine i širine; dalje 78, 60, 51 i 42 m. Visina pojedinih katova bila je: 33, 18, 6, 6, 6 m. Podnožje hrama na vrhu kule imalo je 33 m dužine i širine, 6 m visine, a na vrhu: 24m dužine, 21m širine i 15m visine. To isto potvrđuje i arheološki stručnjak Leonard Woolley. Gradnja babilonske kule pada otprilike u vrijeme 4. milenija pr. Kr. kad su na području Mezopotamije živjeli Sumerani koji su bili poznati kao poduzetni graditelji visokih zgrada. Predaju o gradnji babilonske kule spominje i grčki historik Herodot u svojoj historiji (I knj. 181). Osim toga među arheološkim nalazima iz vremena otprilike 3000 pr. Kr. ima pečatnik, na kom je predočena gradnja te kule. Na jednom reljefu iskopina te kule prikazan je i njezin graditelj Urmannu, kako prinosi žrtvu božanstvima Nanna i Ningal.⁸

5. Idololatrija u Palestini (I Kralj 18)

Prije doseljenja patrijarhe Abrahama bila je Palestina ispremiješana raznim prastanovnicima. U Gen 15,19 i sl. nabroja se 10 narodnosti, što ih je Abraham prigodom svoga dolaska u Palestinu našao kao prastanovnike. To su: Kenite, Kenizite, Kadmonite, Heteji, Ferezite, Refaiti, Amoreji, Kananeji, Gergeseji i Jebuseji. Kasnije spominju se još Heveji i Filisteji (Gen 34,2;26,1 i sl.). Većina tih naroda potjecala je od grupe Kamita. — Kenezite, Kenite i Kadmonite pripadali su semitskoj grupi, a Heteji i Filisteji indoevropskoj grupi. Iz rasne raznolikosti razumljiva je i mješavina njihovih idololatrijskih kultova.

Najnovija arheološka otkrića između 1929—1939, i dalje od 1947 u Ras eš Šamra u sjevernoj Siriji, koji se u starini zvao Ugarit, te je već u polovini 2. milenija prije Kr. bio cvatući trgovački grad, posredujući između Heteja sa sjeverne strane i Kananeja s južne strane, potvrđuju nam biblijske podatke o idolatriji Baala i Astarte, kojih je kult karakteriziran velikim razmjerima putenog razvrata. Razumljivo kad se u takvu sredinu naselio izraelski narod poslije Josue potkraj 2. milenija pr. Kr., bio je u stalnoj opasnosti, da podlegne toj idololatri-

8. Isti, str. 20—22; 29—32.

ji. Kult Baala i Astarte vršio se na gorskim visinama uz okrutne ljudske žrtve s obscenim prizorima razvratnih plesova pod zelenim drvećem, uz pratnju zagušene vike i glazbe kojom je svraćao pozornost i neopreznog izraelskog naroda. Već u doba sudačko spominje se, kako se izraelski narod poslije smrti suca Gedeona počeo oskvrnjivati kultom Baala kao Baal-Beritha (Gospodarom zavjeta), što znači, da se odmetnuo od zavjeta pravome Bogu i pristao uz idololatriju (Sud 8,33; 9,4). Kasnije se sve češće u Bibliji spominje kult visina t. j. Baala i Astarte (I Sam 9,12; I Kralj 3,3 i sl.), osobito pak u vrijeme proroka Ilije, Eliseja i Oseje (II Kralj 10,18 i sl.), zatim za vrijeme judejskoga kralja Josija (II Kr. 23,4), koji je uglavnom iskorijenio taj kult, ali se još pojavljivao u vrijeme proroka Jeremije (2,8; 11,13; 19,5), i u vrijeme proroka Sofonije (1,4). Arheološka iskapanja u vrijeme posljednjeg svjetskog rata otkrila su mnogobrojne (294) nalaze glinenih ženskih likova u širini šake, koji predočuju Baala i Astartu kao idole plodnosti, a potječu iz razdoblja od 18—6 stoljeća pr. Kr. Te su likove nosile uza se ženske iz kananejskih svetišta Baala i Astarte u praznovjerju njihove zaštite. Arheolog Karl Erich Wilken objelodanjujući rezultate svojih arheoloških istraživanja do 1953. godine na području nekadašnje Samarije u Sihemu, otkrio je temelje hrama Baala i Astarte 13 m dužine i 11 m širine, u kom se između 2 stupa nalazio kip Baala na podnožju širokom 40 cm.⁹

6. Pad Samarije za asirskoga kralja Sargona (721)

Asirski kralj Sargon, koji je vladao od 722—705, spominje se u Bibliji jedan jedini put u knjizi proroka Isaije (20,1), kao onaj koji je poslije smrti kralja Salmanasara nakon trogodišnjeg opsjedanja osvojio Samariju, glavni grad Izraelskoga kraljevstva (722). Opsada Samarije za kralja Salmanasara, koja je trajala 3 godine, spominje se u II Kraljevskoj 17,3—6, i nakon njezina pada odveo je asirski kralj Izraelce u asirsko sužanjstvo. Budući da je kralj Salmanasar umro prije svršetka opsade Samarije, a naslijedio ga je kralj Sargon, to je zapravo bio Sargon onaj koji je odveo izraelske zarobljenike u asirsko sužanjstvo. Francuski arheolog Paul Emil Botta, koji je od g. 1842 počeo proučavati arheološke iskopine u Korsabadu, pronašao je g. 1849/50 na zidu nekadašnje kraljevske palače napis, gde Sargon o sebi kaže da je opsjedao Samariju i osvojio je, te je iz nje poveo 27290 zarobljenika, 50 bojnih kola, a za upravu grada Samarije namjestio je svoje ljude, i nad njima postavio svoje časnike da nadziru ubiranje nametnutog poreza.¹⁰

Ovom kratkom prikazu poređivanja biblijskih događaja s arheološkim nalazima nije bila svrha navesti iscrpne dokumente za sve biblijske povijesne događaje, jer bi to zahtijevalo opsežnu studiju. Ali, iz ovih nekoliko primjera očividno je, da se Biblija nipošto ne treba bo-

9. PRITCHARD, n. dj. 114—129.

10. Isti n. dj. 143—144.

jati da bi rezultati naučno-arheoloških istraživanja mogli pokolebati istinitost povijesnih događaja o kojima nam govori Biblija. Ujedno se iz ovog prikaza vidi kako su na krivom putu bili Franz i Friedrich Delitsch, htijući dokazati u zastupanju racionalističke teorije svojom polemikom Babel-Bibel, da je Biblija zavisna o bibilonskim mitima. Rezultati naučno-arheoloških istraživanja nepobitno potvrđuju istinitost historijskih događaja.

SUMMARIUM

Biblia ex archaeologia illustrata. — Seliguntur quaedam momenta archaeologiae biblicae ut exhibeatur quomodo ex archaeologia Biblia illustratur. Et quidem: 1) Brevis conspectus historia excavationum; 2) Monumenta Hetitarum; 3) Diluvium biblicum et traditiones mesopotamicae; 4) explicatio Gen 11 ex archaeologia; 5) Idololatria canaanitica ex Ugarit illustrata; 6) invasio Assyriorum anno 722. a. Chr.

UPOTRIJEBLJENA LITERATURA: J. B. PRITCHARD, *Die Archäologie und das Alte Testament*, Rheinische Verlags-Anstalt Wiesbaden; HANS-JOCHEN GAMM, *Sachkunde zur biblischen Geschichte*, List Verlag, München 1965; ROLAND DE VAUX, *Die hebräischen Patriarchen und die modernen Entdeckungen*, Patmos-Verlag, Düsseldorf 1961; DR. EDMUND KALT, *Biblisches Reallexikon*, I und II Band, Schöningh-Paderborn 1939.